

**„ХАЙДАХ СЫҢЫАННАҢЫАН,
ОННУК ҮҮНҮҮНҮ ЫЛЫАН“**

Р. Д. ШАДРИНА,
руководитель Госналогизмспецции по Чувашскому
улицу, Советник налоговой службы
II ранга,

Решением суда первой инстанции:

ДОЙДУШ, ЧУРАНЧЫШ БАРАХСАШ

Чуранчмы ырыдыгы дабаны үтүө сибиһилээх доьду буолантымы, саас-үйө тухары үтүө-мианы ыччат дьо-
ну үскэтэн, сылаас сымнаҕас хоннохтор сайыаран,
түөрэхтээх түөскөр буюбайдыэн көтөҥөн, күн бүтүгүнэ
дылы нитиэхтээн аҕаллабыл, киһи-сүөһү төрдө бую-
лар дьону-сэргэни төрөтөбүн, аал уоту отуннарда-
быт, ызаар көпчөөри ыччаттары буюбайдыттыган, сь-
һым мунгуан сыһыай сиэллэри тэниттыган, хонуу
мунгуан хонорор муосталары тоҕурута ниттэрдэрин,
Ама да бутуалубут-буккуалубут нинигэр, ого буолан
үскүрүйбн түбүхтэн күн бүтүнүгэр дьэри араас да
ылааһалар күннөри-хонуктары туораан, таһара нөмө-
түнөн 76 саястаах аастыйбыт кымыдан баттахтаах,
эрэин нинниэн-хаамынан бытэн, олох үгүс нөмөдлө-
рун түөспүнүн содоон киниллээхнор, төһөйөхнор
ди сөптөөх, аныгы сиэринэн син уһун олоҕу аһыһа-
лым нөмөтүнэн олорон кэллэрим.

Өргөйгдөөн үзүр үсүүр хэмээр, аан ний дайдуу атыяахтаах уулуу аймаабыт Ага дайдуу улуу сөрштин, алыһан—дойдубар аһыга үөн нөтөр күрдүк, үсүкээн, сүт-курһан дыгалларыгар сөрөнөн, хоту дайдууга көһөрүллөр дүлаан уурайаха түбээн, хоргуйууу, ачыктааһыны, олууну-сүтүүнү уодыах дьарамай саныыбар сүксэн ааспыт азе-туор, буом сыллар баалара. Ити сардоох сыллар энэхэе үөрөх кээн аартыгар талаһар дьолу төсхөйбөтөтөрө, Били номоохо атылларынни энчэгэи түрбэе быстыбатыны» сии онгон-мэнтан төрдэһан баччанһа дьэри олох олорни БЭДЭЭХТЭЭТИМ

Мүдүрүниңх дымалар дорюубуйбар охсуулары олус ыар содуллаахтар. Онуоха төрөөбүт дойдум Чурапча барахсан, түүх да дилбят иһин сэмлик мармыга хантаран этим-хаанын эйэлэһилэр, күүһүн-уогум мөлөөн алларыбар кэмэр, отун-майын сүмэлһинэр, үгүттүүр сылаас ыраас күн, көхсүбүн дьарбардан итин сүүрээһиниң үгүттаан, эстэн эрэр күүснэр күүс угара. Булабутум ээ, Чурапчы суугунуур хатынныах хоту чарангыттан ааттаһар-көрдөһөр халдана нуогайбыт сүрдээх үчүгэйиң хатынчааны, бөлбөтүн, сааа тыһылаада, дуулуутуруу үүмүтү тийт мастын ситиһиһэ үүнөн дордодоһо туралларың. Ол икки ардыларыгар эндэрин түспүт сыгынааха өлөрөн тым таһааран ааттаһарым, көрдөһөрүм. Дьолло-соргута төсхойун, үйэлбип уһатыс, араҥачылаан, айыраан дигэн итэччэһин хатырыктарың күн өтүүнэ илэриһэрим. Туалабар мөлөйдүр ким да суога тыһым-өһүн тахсылаах буоларыгар көмөлөһөр быһымылаада. Онуоха бука дойду иччигэ ылыан көмөлөстөдө, заньылаан да аргыстаада, хатынныах-ийитин биридип лабьалара тэһэ саһыан хамсаан, кэлбиттэрэ. Оо, оһо үөрүүбүтүн харадым уути тахсан баһымбаллаан, махтаан, үтүө үтүөкөн санааларбын түмэр үгэстөмнитим. Үйэлбэр икки төгүд итинник көс-түүнү эһэр-халымар иһэримнитим. Бу Чурапчы өбөм мнаахэ эрэ бөлөхтөбүт хаһан да умнуулубат уонна илэһэхэ да көсөмүстөх бөлөх ээ. Ол үрдүк тантараттан итинилээх күндү маанылаах бөлөх саһырдых, боччумурдум дин санаан бар дьоммор, үрдүк иччэттэри аһаан көрүө көрүөтө көсөлбөһүннү үтүөнү өһөрүт Чурапчы хатынчааны, ымын өлөркөһө тиитим барахсаһтар, хомнуу санаан баһыаххыт суога дигэн эрэнбип. Итинник үтүө сатадылээх төрөөбүт төрүт буор Ийэ дойдум барахсаны сорохтор сүөргүлээн дуу, күдэн дуу «Чурапча—это вторая Москва» дьыһылар, Чурапчы ол улуу уорабайлаах Москва нуоракка тэһилэрэ суоһун иһин, үйө-саһс тухары икки атыһтады итинилээбип, айылдраттин биһр түспэ айдарылаах дойду буоллаа диги, ол аатыгар сурабыар Москваларыгар атаһаһар санаам суох. Ол күрдүк күүстэхтин уһа туттубут дойду буолар. Ыһыргы өбүгэ саһаттан биһилэхэ үсөлбөт иһин буһтуруйбат модун санаалаах, төһө да эрйгэ-һылаллаа түбөстөр истаһ-быстаһ эрэһин диги суолун бүкөлөр санаата суох, иһаһкыгэ талаһар дуулуур-даах модун өрөөн өйдөөх, кэһчээртин кэһиллэннүр туһугар модун буулаа түскуллаах санаалаах итэччэһин дьоммордоһо. Ол иһин, ханың да бөйбөлөөх дойду уорабайларыгар дьону кытта ой-санаа, күүс-уох, кыах өтүүнө баттаннаһа кэллэ. Итэргэ дьылы, өдүн хаһи оһоһуутун олоһхо иһилэрэр төлбөһ сүлүс күрдүк, биһр дьуолкалаах сырдык өйүн мһикта иһи. Саха сирин итэччэһин сирэ Чурапчы буолар. Бар дьонугар ирэ көсөһи түсүүүр, өрөөн өйү иһэрэр, модун күүһү-уогу бэһрөн уһун санаалыар, түһүлгэ-тин туораххаһи биһэрэр үтүөкөн дьыһаалаах да буолан, аһи дойду ааттаахтарыһиһи күөн көрсүгө аһи-баһиһаа ааты, дьоһунаах майһыһылары ситиһиһэр-битт улуу дойду ээ, бу кыраһый Чурапчы үдүүһүн сирэ.

Бигрдинлээн ахтан ааттыр эбитэ буоллар эгэлтэ
сүүрэрэ-көтөрө уйаламмыт быйыганаах сис тыалара.

киел нэлэмэн ача амтантайх отулан тэмдэглэлмнэт
азваастара, дийлти нгэмтнэлэх хөдүүл өт үрхөтөр
минийнгэс амтантайх бодол собоноу ханамлаан, кө-
төр ныматтаах саврыыр эбэ күөлээрэ Чуринчы эбэ
улуу күөлүн тулаллаан, тымыр сымдаан бууланиир
үйс-савс тухары арахыснат аргас, хоннох-хоннох-
торуттан шөттнээр дөвөр буолин уйалана, үтүө нэ-
клил түстүү бар дьоннорун юмүснүү, хараһыйа
дөөл утахтары буолан, күнгэ күлүгтарин көрдөрөн
күүс ыла сытахытаахтары.

[illegible]

Халин бидгарар бэйэнэ үрдүктүк тутуунин, бир донгугутунин жорбойон «байнса эрэ баарбыт» динир буолаабыз. Төрөбүтү төрүт дейдугүт иччиге хомо-
йуоба-хоргутуоба. Ол ситэ сэлээнэ үйэлэр тухары
сигэтиилээн барарын диринчик өйдөөн дуу... Билэргы
төрүт өбүгэлэрбит кини нинни быһа хаамнат, солуу-
та суох тыаы туттубат олус номоҕон үгэстэрин кыр-
дыарас дөһлөр байытү тугу кыайарбытынан, төһөнү
билэрбитинэн иччэттарбытыгар этэн, сүбэлээн хаал-
ларар улахан көсөтүн уинар курдук туттар алба-
стаах эбинипт.

Билэгийн бэйлэдэтэр бэйлбит ичигтартарымтын аравас бидьдэр хойдохтоох саамааларынан тумнарап, саймай чэчигэтэн арыагымттарынаац аатгылыбыт. Дөхсө, саха урукку өтүгүр хаһан да туттуобат бидьдэр нуучча-дыа-нуутуу палларынаац үөбөн-мөбөн, сорохтору соргуларыа саамайра да этэн кэблһэр кэмэлдыабытны ууратыабын. Түктэр бидьдэлэһын туттан мөбөрбүтүн-этэрбүтүн үөскөбүт Ийэ дойдубүт бүөр салтан кута үкүйдик истэра буоһуо динр курдук саагаран, ийригикэлээн сүрүян тустаах дьомко да, бэйлбиттэр да улахан айһамы онгөрөрбүтүн дөлөрбүйбүтүр тутан өйдөөбөт да бидьдэлаахпыт. Ол да айһа буруйдаах дигэн аатгыр дьомкут аагастарыа бидьдэн мөбөр суулга сөдөхтүн туруналлар. Буруйдаах да кийн, көрсүө мөбөрү ис кырыах тылаа этин сааһынн иккэр сааһыллаан өйдөөбүдүө, бука, дирбидь-дирбидь кэсчигиттэбүр кырата бизэ, улахааа уон тугулуун чэчэгиттүн өйдүүн сөп. Ойдоох үтүө тыл үйэ саас тухары итиннэн угуттуур илантаах, хаһас сүлүбүһүөх тыл сүрүрү-бидьдэр бааһардар сүдүбүһүөх. Бу икки ардын өйдөөн, кийн Ийэ күтүн, Бүөр күтүн аадыһаат, хаарыаһаах үөскөбүт дөй-дүтүтүн тэйһиһит гына сүбэлһир, өйдөтөр, мөбөр сөдөсө үстэһиһэ тирэх буоһуо.

Дойду сир нэгтгэл олус уйгадас ди буулан, саас-үйс тухарь бар дьонун нэгтгэл-ахатан хүн дьолзоттан эгтэрбэлкэ кэлдэг. Дойдубут Чурагчыбын барахсан дэригшнэ толкуйдаан, санаан-ахтан хордоххо, үйс бутавик кирбиитгэр бар дьонун көмүсхээн харинан-йан, нэхин 7-8 саяаларга өлгөөм үүнүүлээх үтүрхөн дыгаларын бэлэхтэблэнтэн бэрэ дагана уос-тисе үл-лэстэн ийаан-таннаан олоордоххот. Чурагчы дьонго олооххот тулаар-тутаага торообут түлөөблүт алаастарын кытта алгынар аналлаарын юстин бааншнай, нэ-тах хайнайтгыбастарынхан олоорбут сандарбытытар өрдүк чугастык сүрэхинитгэр тутан бэлэххит. Ошон Ийэ дойдубутун Чурагчыбат барахсаны, синаалын харахнытнанаан көрөм, өйбүтүгэр муударайдын тол-куйдаан, элжитгэр-хаанмытыгар минингэстик нис-ринэн, синагдым хааман алгыттан, тылаанын эрр көмүс чыгачнахтарбыт калданын, сирам-дойдум, бар дьонунм дьон нэрхэхэблэлэх тылганааларын түтү-гэр тылааныаарын, Өчөөгө дойдубут Чурагчыбат ба-рахсан ейгитгы суутунуур көбүдүнэ сууланыа, алаа-нын жырдала дээрэхэн сизэгэнэн сираадийнэ, бу-рагэй чыгачаага хүн дьон тардихан дьурулуу мь-дыага. Саймык мааларын түптэгэ хойдуога, оро-ай-мах ситата сир нэгтгэл кытта холбоёон чуончаара чухдаарын, нэгчэт дьоммут илээх итин илинлэрт-төн сөөттиһөн ийинэн дьоллоох олохторун түстүөх-тэрэ, үөрүү-көтүү, бырааймыннык үксүөгө, ийлах төнийнэ, дьоллоох олох сагаланыа. Ошонк эрэ буол-дун, уруй, тускул үрдэнтин, сарты-дыаалы салааны-ныт! Чурагчы барахсан дьонун-сэргэтин өрөгөйө үр-дүү, төнийэ түрүүхтун! Уруй, тускул Айхад Мичил!!!

Протокий ФЛЕГОНТОВ.

Бу орто аан Ийэ дойдуга ийин буолар төрүүр улуу
дьол. Билыргылар эгэлэринэн сибэтиэй таһара айан
үөсүөннэт төрөөбүт төрүт буоруу дьолгун-сөргүгүн
түстүүр, көснүлгүн төрүттүүр, Чөмчүүк таас курдук
күндүтүк санылар, Ийэ куттаах биһиккин ыһаабыт,
аан дойдуттан аһатыһаах, дууһаа хараначчыта тө-
рөөбүт сириг буолар динилэр.

Дэо, ол иһин даһан, кым барыта биэртэ үсхэсэбит
дьонун-сэргэтин атахасхыта санаахтааһар бу мин
дьонун-сэргэм дин үтүү тылыннан ким тутуунуу
лаахтык иетинг кэрэхсэбиллээхтин автыһара үөс по-
моһор киирдэ. Дьонтуун-сэргэтин саныыр буоллун
да, этэ, сиргин-дойдусун ахтыбат-санаабат буолуон
баара дуо, санаан-ахтан бөгөтө-буоллаа. Ыданнаа-
һыта аасныт күһнэр-дьыллар үөрүүтээх-көтүүтээх тү-
гэнвэрин, хомолтолоох курус саныһыр санаанан сап-
наһырбыт да кэмнэрин биэртөн биһр харааһар, өй-
гор сиидэлээн, санааһар сааһылаан көрөрүн тустаах
киһи таһа дииринник олоһу эргитэ санаһырыттан ту-
тулуктаһан сии-биһр хатылаһмат хэртһына буолан,
эргилтэн кэлэр муода үгэстээх эбит. Итинник эри-
тэн айдаһуһун ордуһ кырдыһас сааһырбыт дьоннор
дыарыктара буолар бийһылаах, Эдэр санаа, кыһнар
эрдэхтэ оһу толкуйдуур өй киирбэт куолута. Кыһы-
бат буолуом, кырдыһ бөгөоруом диир санааны түүл-
гэр да киллэрэн баттаһааккын, күһнээри олох мучу-
лаһыһар аһустаран хаһыгырайар үгэстээххин—ким
барыта даһан аравһа-оһнуһ аһи дон саныһбын.

Мин дийдүм дэонун саяантахына, бу хийдэх дийдүтэ үөскээн, тейн үчүгүйдик олох олорон, нийн-хара буолан итиллэн, нэснин төлөөн аайган эрбин дигэн ыйытык туруорунар туймуу саяалардаах буолан хваалым. Итинник саяа мэр ыарыыларга ылаарин операция суостаах дымаргыгар ананан, дэоммутан-сэриббиттэн тейэн олох нийн гуруулаһына кэркэр-биттэн тахсар быһымыдаах. Густаах бэйэн олодум кийн сөччө ымсыларбат, сөгөтөх тураҕас кийн, аһымыр ас, тугһар талас кэмчн кэрэгэй ымсымылаах ыллара бааларын үрдүөн, дигбөн санаабыр куһаҕаннык олорон аһан эрбөн дигхнин баарбыһын, саяам буолбат, талым тахсыбат, айыартымыбын, кийн сэринэн олордум дигэн саяанабын.

Оо, ама да аяслытын ийни, сымгыным көгөр аймы-
ны үөн, биір улдунгах үктүүр сирем күөх суох тына
кубарыччы сизин хатан турдагына, үөскээбит дойду-
бун Чурапчыбын—кэни дойдаулаахным дээн кээн
туугуох дойдута буолбатах этэ. Ол үрүһүн —Чурап-
чыбын хайан деганы, ханна деганы биір куһаҕан
тылы быыстаран ааттаабытарым. Онуоһор 1942 сыл
күйүмүтөр күүс өттүөн көһөрүү курдук, дуулаан-
наах айан суолун туттары туран хаарыянааххай дой-
дубар, Чурапчы сиритэр хараҕым уутун тодон сулам-
матарым-кэссиммэтэрим. Ол баҕар өччөтөбү өҥө элэр
сээс байһымыллынан да буолду, баҕар. Чурапчы хайа
да иһилинээр тийи, чөлүһүөр күөх хатыл чаранна-
ра дууһаны долгутан өрүү үчүтэйтэ эрэ аһыран, ту-
лаалаан суугунуу турар мүүттэх салгыныттан кыймах-
табыт ыраас дууһабыйттан тахсарга эбита дуу.. Он-
нук үтүө дойду ээ, бу мин көлүөһөм үөскээбит Чу-
рапчы дээн ааттаах сир. Санаабыр Чурапчы барак-
сан илээнэп-саралаан эгэрдээн турар сирэ, уута-
маһа, өтө, көтөрө-сүүрө хайдах эрэ бырыта ис кыр-
бэх, астык, сүрөххэн-бизиргэн, ис дууһабыл атын-
нык дьарҕардан, ичинэн илгийэр алынтаах таһара
дойдута.

[illegible]

